

Mogelijke verklaringen van de dalingen van de studiesuccessen van mbo'ers en havisten na 5 jaar voltijd hbo-studie

van de instroomcohorten 2003 tot en met 2010, uitgedrukt in diplomarendementen gemeten per 2008 tot en met 2015

Suggesties voor verbetering van het studiesucces in het hbo

Roel van Asselt
oud-lector instroommanagement en aansluiting
Update versie 6.0
Augustus 2016

Inhoud

	pagina
Vooraf	3
Verantwoording	4
1. Oriëntaties op de ontwikkelingen van het studiesucces	5
1.1 Studiesucces hbo (totaal)	5
1.2 Studiesucces per vooropleiding	5
1.3 Studiesucces per sector, en spreidingen binnen sectoren	6
1.4 Studiesucces per sector, per vooropleiding	10
2. Nadere inhoudelijke analyses	11
2.1 Onderwijsdeelname	11
2.2 Samenstelling van de hbo-instroom naar etniciteit en sekse	12
2.3 Veranderingen in de inhoud van de vooropleidingen mbo en havo	12
2.4 Toelatingsvoorwaarden en toegankelijkheid	14
2.5 Studiekeuzebegeleiding	14
2.6 Beschikbare, benodigde en bestede studietijd	15
2.7 Het hbo-onderwijs	15
3. Samenvatting van de verklaringen	18
4. Generieke suggesties ter verbetering	19
5. Dankwoord	21
 Bijlagen 1 t/m 4 vanaf	 22

Vooraf

Voor u ligt een update van de analyses van en verklaringen voor de ontwikkelingen van het studiesucces van hbo vt-studenten, uitgedrukt in het diplomarendement na 5 jaar hbo-studie. In deze versie gemeten tot en met de instromers uit 2010.

We zijn ons er van bewust dat 'studiesucces' een meer omvattend begrip is dan alleen diplomarendement na 5 jaar hbo-studie. Niettemin kiezen we vanwege de transparantie en eenduidigheid voor deze beperkte invulling van studiesucces. Het oorspronkelijke verzoek om verklaringen te geven over het dalend studiesucces was geformuleerd in termen van diploma-rendementen.

De analyses richten zich ook dit jaar op de studiesuccessen vanaf het opmerkelijke 'omslagjaar' 2003 (uitstroom 2008). Inmiddels hebben zich nieuwe ontwikkelingen voorgedaan zoals niveau-aanpassingen en differentiaties van het hbo mede naar aanleiding van de adviezen van de commissie Veerman (2010) en De Bruin (2012). Deze effecten zijn uiteraard in de uitstroom 2015 nog niet merkbaar.

De trend zet zich door: het gemiddeld rendement van mbo'ers in het hbo neemt nog wat verder af. De gemiddelde resultaten van de havisten stabiliseren zich, dat wil zeggen binnen sommige sectoren neemt het rendement wat af, binnen sommige stijgt het wat of blijft het gelijk (zie bijlage 3).

Het totaal gemiddeld diplomarendement van mbo'ers is nu definitief gezakt onder die van de havisten. Opvallend is de daling van het studiesucces in de laatste twee onderzochte jaren in de sector HAO (sector Agro en Food), HGZO (gezondheidszorg) en HPO (onderwijs). In de sector KUO lijken de havisten het wat beter te (gaan) doen.

Voor algemene en brede conclusies is het evenwel nog te vroeg.

Hoewel de meeste grafieken een 'glad' monotoon dalende tendens te zien geven, zijn de verschillen tussen hogescholen erg groot, en per jaar grillig. Ook de schommelingen binnen sectoren, gemeten tussen hogescholen, zijn erg fors. Binnen de sector onderwijs (HPO) springt daarbij de interne verscheidenheid extra in het oog. Zie de opmerkingen bij tabel 4 op pag. 9.

In deze rapportage wordt overigens, meer dan in vorige edities, wat aandacht geschonken aan de verschillen tussen hogescholen en sectoren. Zie par. 1.3 en 1.4.

Er wordt niet per hogeschool gerapporteerd. Indien een hogeschool dat wenst kunnen op verzoek overzichten zoals in deze notitie gepubliceerd per hogeschool worden gegeven.

What gets measured gets improved - Peter Drucker

Verantwoording

Mede naar aanleiding van een oorspronkelijk verzoek vanuit de Vereniging Hogescholen (VH) in april 2013 worden in deze geactualiseerde notitie mogelijke verklaringen gegeven voor de terugloop van het diplomarendement van *mbo'ers en havisten* in het bekostigde voltijd-hbo. Het betreft, in deze termen, het studiesucces na 5 jaar hbo-studie. De analyse periode beslaat de instroom van de cohorten in de perioden 2003 t.e.m. 2010 (*i.c. de uitstroom in 2008 tot en met 2015*).

Vanaf de instroom 2003 is een sterk dalend studiesucces in alle hbo-sectoren van mbo'ers en havisten zichtbaar (met uitzondering van de sector KUO). Om die reden is de instroom 2003 als startpunt van de analyses genomen.

Deze notitie bevat, zoals gevraagd op persoonlijke titel, verklaringen en veronderstellingen, die deels berusten op onderzoeksresultaten en die deels berusten op geuite ervaringen van studenten, en op de expertise van docenten, loopbaanbegeleiders en onderwijsmanagers. De notitie is door een aantal deskundigen kritisch gelezen en van commentaar voorzien dat is verwerkt. Tevens zijn onderdelen van deze analyses de afgelopen jaren besproken in het landelijk netwerk BK16/20, waarin mbo- en hbo-aansluitdeskundigen zijn verenigd.

Op hoofdlijnen kunnen deze referenten zich vinden in de analyses en in de beschreven verklaringen van de terugloop van het studiesucces in termen van het diplomarendement.

Waar relevant zijn naast de mbo- en havo-resultaten ook die van vwo'ers in beeld gebracht.

Studiesucces na 8 jaar hbo-studie is niet in de analyse betrokken. De analyses in deze notie hebben betrekking op de beoogde doelstellingen binnen het onderwijsstelsel en de betekenis van nominaal vierjarige hbo-opleidingen.

Voor de kwantitatieve gegevens is veel gebruik gemaakt van de gegevens, zoals beschikbaar gesteld via de website van de VH onder 'Feiten en cijfers', geraadpleegd in augustus 2016.

Indien andere bronnen zijn geraadpleegd m.b.t. kwantitatieve gegevens wordt dit in de voetnoten vermeld. In de voetnoten zijn ook alle overige, talrijke referenties aangegeven.

Het reflecteren op rendementsgegevens (het `rendementsdenken`) is niet onomstreden. Velen in het onderwijs hechten meer aan reflecties op onderwijskwaliteit dan op 'getallen'. Het is evenwel onze vaste overtuiging dat renderend onderwijs onlosmakelijk is verbonden met onderwijskwaliteit van het hbo en haar vooropleidingen, en met het aanpassen van het hbo-onderwijsaanbod aan de individuele en maatschappelijke onderwijsvraag.

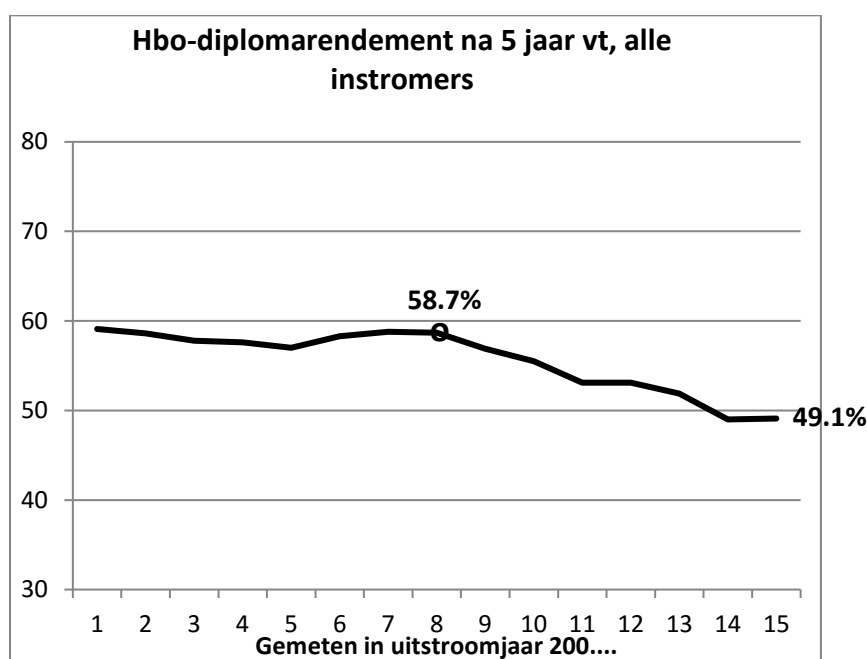
De suggesties uit deze notitie ter verbetering van studieopbrengsten wijzen dan ook alle in de richting van verbetering van de onderwijskwaliteit, meer maatwerk en de stimulering van een meer ambitieuze studiecultuur.

1. Oriëntaties op de ontwikkeling van het studiesucces in het hbo

1.1 Studiesucces hbo (totaal)

We geven eerst inzicht in het studiesucces, zoals aangegeven, in termen van de ontwikkelingen van het diplomarendement na 5 jaar hbo-studie in bacheloropleidingen van *alle voltijdse (vt) studenten* ongeacht de vooropleiding en in alle sectoren van het niet private hbo.

Jaar van instroom	Aantal vt-instromers	Diplomarendement na 5 jr. hbo	Rendement gemeten per
1995	57.652 ²	59,2%	2000
1999	69.565 ¹	57,8%	2004
2003	70.176	58,7%	2008
2007	79.194	53.1%	2012
2010	86.652	49.1%	2015

Tabel en grafiek 1 **Studiesucces B-studie vt, na 5 jr.**

Voor een uitgebreider overzicht per jaar, zie tabel in bijlage 1

Opmerkingen bij tabel 1.

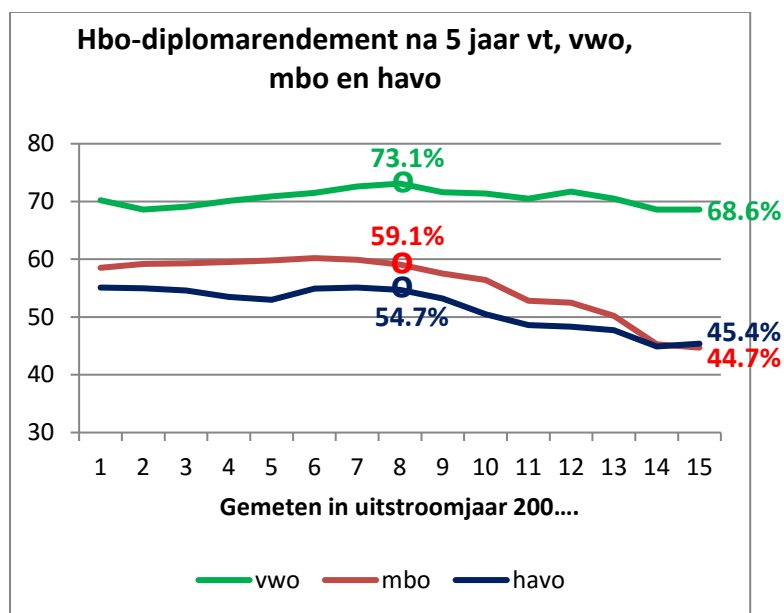
1. De terugloop in de cohort-periode 2003 tot 2010 van het rendement na 5 jaar bedraagt 9.7 procentpunt (pp): $49.1\% - 58.7\% = -9.6$ pp. Uitgedrukt in percentages t.o.v. de in 2003 geslaagden bedroeg de *relatieve* terugloop: $-9.6 / 58.7 = -16.4\%$.
2. Het aantal gediplomeerden na 5 jaar hbo uit het cohort 2003 bedroeg 41.263 (58,8% van de 70.176 instromers); het aantal gediplomeerden na 5 jaar hbo-studie uit cohort 2010 bedroeg 42.546. (49.1% van 86.652). Anders gezegd: bij een instroomgroei van 16.476 vt-studenten behaalden slechts 1.283 studenten meer een hbo-diploma na 5 jaar.

1.2 Studiesucces per vooropleiding

In onderstaande tabel en in grafiek 2 zijn de studieresultaten uitgesplitst naar vooropleiding:

¹ Deze twee getallen zijn schattingen voor de ingestroomde vt-studenten op basis van CBS-gegevens uit 'Sociaaleconomische trends', 3^e kwartaal 2010, pag. 78

Cohort	mbo	havo	vwo	gemeten per
1995	60.5%	54.6%	69.3%	2000
1999	59,5%	53,4%	70,1%	2004
2003	59.1%	54.7%	73.1%	2008
2007	52.5%	48.3%	71.7%	2012
2010	44.7%	45.4%	68.6%	2015

Tabel en grafiek 2 **Studiesucces B-studie vt, na 5 jr., per vooropleiding**

Voor het getallenoverzicht, waarop deze grafiek is gebaseerd, zie bijlage 2.

Opmerkingen bij tabel 2

- De terugloop in studiesucces in de periode 2003-2010 voor mbo'ers bedroeg 14.4 procentpunten (pp) = 59.1 – 44.7 en voor havisten 9.3 pp. Voor beide instroom categorieën wordt de dalende trend vanaf 2003 ingezet. Ook het vwo-resultaat neemt af, 4.5 pp, maar handhaaft zich in vooralsnog op een meer constant diplomarendement. Samenvattend in de tabel hiernaast:
- Ook hier kunnen we een relatieve maat voor de verandering in studierendement aangeven door de verandering in pp te betrekken op (te delen door) de percentages studiesucces in 2003 van de betreffende instroom van die vooropleiding. Dan verschijnen de volgende relatieve resultaten, over de periode 2003 - 2010:

Terugloop in PP

Mbo: -14.4 pp
Havo: - 9.3 pp
Vwo: - 4.5 pp

Relatieve terugloop:

Mbo: - 24.4%²
Havo: - 17.0%
Vwo: - 6.1%

Voor het gehele hbo is de terugval van studierendement voor havisten en voor mbo'ers fors te noemen, zowel uitgedrukt in pp als ook uitgedrukt in fracties t.o.v. het %-studiesucces in 2013. Voor mbo'ers is de terugval het grootst.

Hoe ligt dat met de ontwikkeling van het studiesucces per hbo-sector?

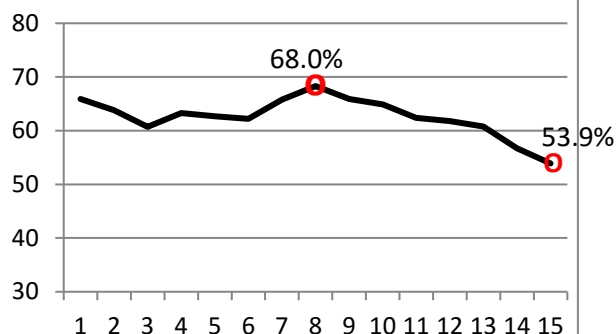
1.3 Ontwikkeling studiesucces per sector en de spreiding *binnen* de sectoren

We presenteren hier de ontwikkelingen van het studiesucces per hbo-sector, met onder meer als ijkpunten de resultaten na 5 jaar hbo-studie van de instroom 2003 en 2010 (uitstroomjaar 2008 en 2015). Tevens geven we de relatieve verandering (Δ_{rel}) in de betreffende sector aan, *gemeten tussen de twee genoemde en aangegeven ijkpunten*.

² Immers voor mbo: $-14.4 / 59.1 * 100 = - 24.4 \%$ enz.

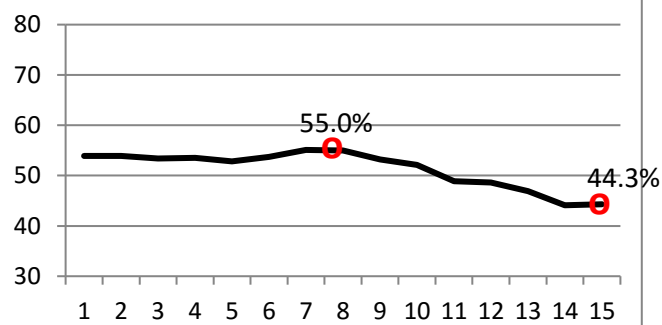
HAO = Hoger Agrarisch Onderwijs (Agro en Food), HEO = Hoger Economisch Onderwijs, HGZO = Hoger Gezondheidszorg Onderwijs, HPO = Hoger Pedagogisch Onderwijs (Onderwijs), HSS = Hogere Sociale Studies, HTNO = Hoger Technisch en Natuurwetenschappelijk onderwijs (Bètatechniek) en KUO = Kunstonderwijs (Kunst)

Hbo-diplomarendement sector HAO totaal

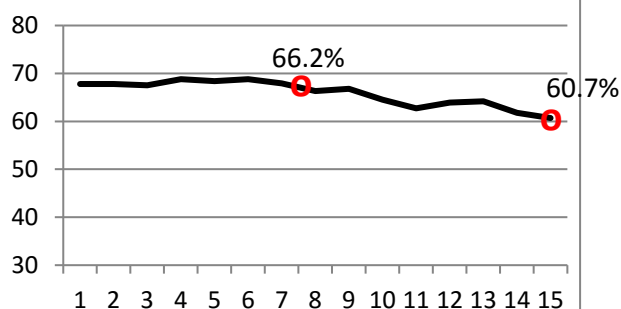
HAO: $\Delta\text{rel} = -20.7\%$

Hbo-diplomarendement sector HEO totaal

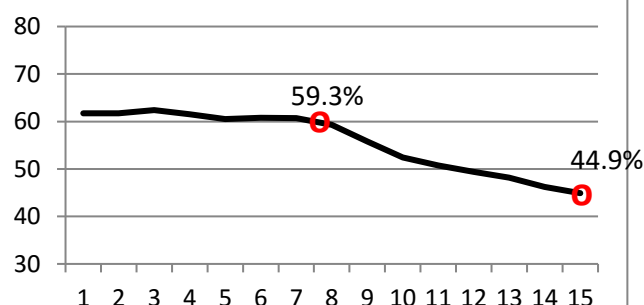
HEO: $\Delta\text{rel} = -19.4\%$

Hbo-diplomarendement sector HGZO totaal

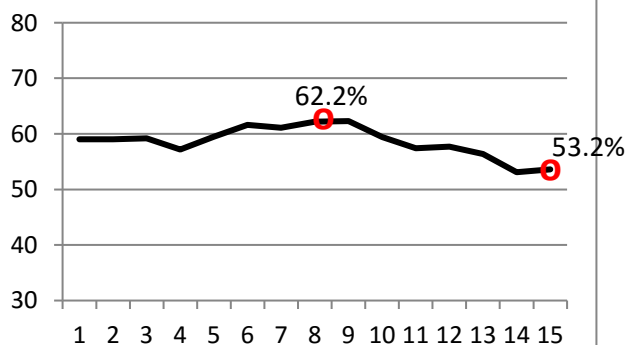
HGZO: $\Delta\text{rel} = -8.3\%$

Hbo-diplomarendement sector HPO totaal

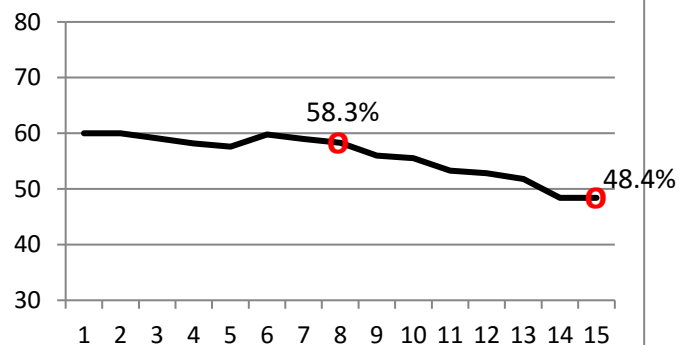
HPO: $\Delta\text{rel} = -24.4\%$

Hbo-diplomarendement sector HSS totaal

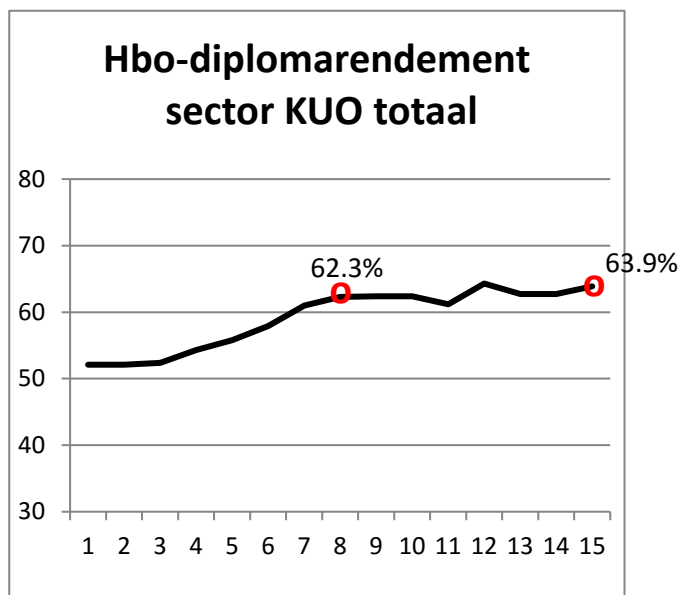

HSS: $\Delta\text{rel} = -13.8\%$

Hbo-diplomarendement sector HTNO totaal

HTNO: $\Delta\text{rel} = -17.2\%$

KUO: $\Delta\text{rel} = +2.6\%$

Grafieken 3. **Overzicht van de ontwikkeling van de diplomarendementen per hbo-sector.**

Spreiding binnen de sectoren

Naast de variaties tussen de sectoren is het ook interessant te zien hoe de spreidingen liggen *binnen* de(zelfde) sectoren in het hbo.

We kiezen daartoe, als een van de mogelijkheden om dit zichtbaar te maken, het verschil in procentpunten en de relatieve verandering in het diplomarendement van een hogeschool uit de betreffende sector met het **laagste** diplomarendement en een hogeschool met het **hoogste** diplomarendement van het laatst gemeten instroomcohort (2010). Deze betreffende hoogste en laagste rendementen zijn geanonimiseerd aangegeven.

SECTOR		Hogeschool met laagste rendement in de sector, m.b.t. de instroom 2010 ³ :	Hogeschool met hoogste rendement in de sector, m.b.t. de instroom 2010:
HAO agrarisch onderwijs		46.5%	64.3%
	$\Delta\text{rel.}$	-41.1%	-8.4%
HEO economisch onderwijs		31.5%	60.1%
	$\Delta\text{rel.}$	-40.3%	-3.4%
HGZO gezondheids zorg onderw.		51.2%	73.3%
	$\Delta\text{rel.}$	-22.8%	-10.0%
HPO pedagogisch onderwijs		28.0%	62.3%
	$\Delta\text{rel.}$	-50%	-13.9%
HSS sociale studies		38.8%	64.3%
	$\Delta\text{rel.}$	-34.5%	+5.1%

³ Het betreft hier dus een momentopname van de betreffende hogeschool, te weten het cohort 2010

HTNO technisch nat.w. onderwijs		35.3%	69.4%
	Δ rel.	-29.5%	-8.9%
KUO kunst onderwijs		48.4% ⁴	68.2%
	Δ rel.	-45.3 en -22.7%	+5.7%

Tabel 4 Verschillen in studiesucces, per sector van de instroom 2010 en relatieve veranderingen over periode 2003 – 2010, van de hogeschool met het laagste betreffende sector-rendement en de hogeschool met het hoogste sector-rendement in 2010.

Opmerkingen bij tabel 4

- Zoals verwacht zijn de verschillen in studiesucces binnen een hbo-sector, gemeten over hogescholen die zo'n sector verzorgen, groot. Zowel de gemeten rendementen in 2015 (cohort 2010) als ook de ontwikkelingen van dit aspect van studiesucces gemeten tussen 2008 en 2015 kennen een grote spreiding.
- Uitwisseling van aanpak en ervaringen binnen sectoren op landelijk niveau ligt voor de hand.

Extra opmerking

Opmerkelijk is nog te vermelden dat het studiesucces binnen de sector HPO (uitgedrukt in diplomarendement na 5 jaar vt hbo-studie) met betrekking tot **pabo-studenten** zich vanaf 2003 tot 2010 ontwikkelde van 66.0% naar 53.0%⁵. Voor de **gehele sector** HPO (zie grafieken 3) liep de verlaging in die periode van 59.3% naar 44.9%. Dat betekent (dus) dat de vermindering van het diplomarendement binnen de *tweedegraads lerarenopleidingen* “erg fors” zal zijn. Het gaat daarbij om een terugloop van 37.2 naar 28.0% diplomarendement na 5 jaar hbo-studie.

⁴ Het betreft hier twee hogescholen met een KUO-sector met een laagste rendement, en tevens met een opmerkelijk onderling verschil in Δ rel. van deze beide hogescholen!

⁵ Additionele opgaaf van de VH dd. 30-08 – 2016.

1.4 Ontwikkeling van studiesucces per sector, per vooropleiding

Tenslotte is het interessant om per sector de veranderingen in diplomarendementen na 5 jaar hbo-studie zichtbaar te maken *per vooropleiding*. Het grafisch verloop van de doorstroom per sector, per vooropleiding mbo en havo is weergegeven in bijlage 3. We zien daar dat in bijna alle sectoren de daling van het rendement van de mbo-instroomers zich ook voor het instroomcohort 2010 voortzet - nu ook in de sector KUO. Het havo-rendement stabiliseert of neemt (iets) toe.

We geven nu weer de verschillen in procentpunten (pp) en het relatieve verschil in studiesucces na 5 jaar hbo-studie van de bachelor vt-studenten, gemeten over de periode 2003-2010.

		Δ studiesucces per vooropleiding		
Sector		Δ Mbo	Δ Havo	Δ Vwo
HAO agrarisch onderwijs	pp	-18.5	--12.5	-5.9
	rel	-27.8%	-19.9%	-7.3%
HEO economisch onderwijs	pp	-13.7	-10.0	-7.6
	rel.	-27.2%	-19.4%	-10.1%
HGZO gezondheids onderwijs	pp	-10.1	-5.2	+1.1
	rel	-15,8%	-8.5%	+1,4%
HPO Pedagogisch onderwijs	pp	-19.8	-16.0	-6.2
	rel	-31.7%	-27,0 %	-8.9%
HSS sociale studies	PP	--13.2	-6.4	-6.1
	rel	-21.6%	-10.8%	-8.0%
HTNO technisch nat.w. ondw.	pp	-13.8	-9.0	-4.8
	rel.	-21.1%	-17.6%	-5.4%
KUO kunstondw.	pp	-3.6	+1.3	+2.9
	rel	-5.6%	+2.3%	+4.2%

Tabel 5 Verandering studiesucces, per vooropleiding, per sector over de instroom periode 2003 – 2010, uitgedrukt in procentpunten (PP) en in relatieve verandering t.o.v. 2003.

Opmerking bij tabel 5

Voor de mbo-instroom is de terugval in het HPO over de periode 2003-2010 het grootst. Opvallend t.o.v. de eerdere overzichten t.a.v. de instroomcohorten 2008 en 2009 is de toename van het rendementsverlies van mbo'ers in de sector HAO van de instroomers uit 2010.

Hoe is deze terugval in studiesuccessen te verklaren, mede gelet op de forse inspanningen van hogescholen om het studierendement te verhogen en de in- en doorstroom te stimuleren? Er is getracht in de nu volgende analyses een antwoord te geven op deze vraag.

2. Nadere inhoudelijke analyse

Het ligt voor de hand om bij de verandering in het studiesucces in het hbo zo veel mogelijk na te gaan welke relevante ontwikkelingen zich in de betreffende periode hebben voorgedaan. Relevante factoren die in deze analyse worden betrokken, zijn de veranderingen in:

- de aantallen onderwijsdeelnemers, totaal en per sector,
- de samenstelling van de deelnemers (vooropleiding, sekse, etnische herkomst),
- de inhoud van de vooropleidingen mbo en havo,
- de toelatingsvoorwaarden per sector,
- studiekeuze- en loopbaanbegeleiding en studieadvisering,
- benodigde en bestede studietijd,
- de inhoud van het hbo onderwijs.

Andere factoren, zoals persoonlijke studentomstandigheden, arbeidsmarktaspecten, aanwezigheid en vwo-instroomers in het hbo, laten we nu buiten beschouwing. Immers, voor eventuele sturing op rendementsverbetering op kortere termijn - vanuit het collectief van hogescholen- zijn niet beïnvloedbare factoren op dit moment niet relevant. Effecten op het doorstroomrendement van havisten en mbo'ers vanwege de vwo-instroom verdienen overigens wel nadere analyse en onderzoek.

2.1 Onderwijsdeelname

De onderwijsdeelname van havisten en mbo'ers die het hbo zijn gaan doen, is in de periode 2003-2010 fors toegenomen, en zal dat tot 2014 blijven doen. De toename is veel groter dan op basis van de onderwijsdeelname in de periode 2000-2005 in het havo mocht worden verwacht⁶. Zie ook bijlage 4. Zowel de havo-instroom als de mbo-instroom nam in de aanloop naar de periode 2003-2010 en daarna toe, van respectievelijk 70 tot 80% en van 40 tot 60%⁷.

Er zijn dus typen leerlingen ingestroomd die eerder niet de keuze voor het hbo zouden hebben gemaakt. Mogelijk is de verhoogde toestroom mede het gevolg van de aanhoudende stimulering van de doorstroom mbo-hbo binnen de gedachteconstructie van een beroepsopleidingenkolom. Daarnaast profileerde het havo zich vanaf begin 2000 in toenemende mate als vhbo (voorbereidend hoger beroepsonderwijs). Politiek werden deze processen extra bevorderd en geformaliseerd door de wens tot verhoging van het aantal opgeleiden op hoger onderwijsniveau (Lissabon akkoorden, 2004). Maatschappelijk nam de waardering voor sociale promotie verder toe en werd het 'doorleren' meer en meer usance.

Versoepelingen van de toelatingsvoorwaarden kunnen ook bijgedragen hebben aan de groei van de hbo-instroom; zie ook onder 'toelatingsvoorwaarden'.

De vraag blijft of alle leerlingen (uit het mbo en het havo) daarbij wel voldoende hebben nagegaan of hun passie en het beoogde beroep past bij de gekozen hbo-studie. De toenemende belangstelling voor LOB in het mbo en havo van de afgelopen 5 jaar wijst ook al in die richting.

Tevens mag de vraag gesteld worden of de geschiktheid voor hbo-opleidingen vanzelfsprekend is voor grotere groepen uit het havo en mbo, en of niet te veel vanuit een automatisme voor hogere opleidingen wordt gekozen. Voor een deel van de 'nieuwe' studenten kunnen antwoorden op deze vragen een verklaring zijn voor het niet behalen van het hbo-diploma.

Nadere analyse van de instroomveranderingen *naar vooropleiding* in de snelst groeiende sectoren in de periode 2003-2010 (HSS, HEO, HGZO en KUO) kan nog van belang zijn om de oorzaak van de veranderingen van het hbo-diplomarendement binnen de categorie 'nieuwe' studenten te duiden.

⁶ Zie ook www.trendsinbeeld.minocw.nl geraadpleegd in april 2013

⁷ Bij de mbo-instroomers zijn ook de *indirecte* instroomers betrokken (die niet direct aansluitend in het jaar van de mbo-diplomerig instromen in het hbo, maar eerst – bijvoorbeeld – hebben gewerkt).

2.2 Samenstelling van de hbo-instroom naar etniciteit en sekse

Etniciteit

Ruim 25% van de hbo-instroom is allochtoon en vrijwel gelijk verdeeld over westerse en niet-westerse allochtonen⁸. Naar etniciteit is het verloop van studiesucces als volgt:

Onder Westers allochtonen daalt het studiesucces na 5 jaar hbo-studie van 60.9% naar 52.1% en van niet-Westers allochtonen van 45.6% naar 32.4%.

De Westers allochtonen scoren vergelijkbaar met de autochtone studenten; Westerse allochtonen doen het dus 'even goed' als autochtonen, maar niet-westerse allochtonen scoren bijna 20% lager.

Over de trends in de samenstelling van de instroom voor wat betreft de allochtone etnische herkomst is bekend dat deze in de periode van 10 jaar *voorafgaand aan 2003* fors is gestegen, maar daarna slechts zeer licht is toegenomen. Om die redenen kan het dalen van het diplomarendement in de instroomperiode 2003 - 2010 *niet* worden herleid naar schommelingen van de *aantallen* instromers van deze categorie. Mogelijk dat binnen de groep Westerse en/of niet-Westerse allochtonen verschuivingen in studiehouding, ambitie, verwachtingen zijn opgetreden, mede naar aanleiding van studie-/stage- en/of werkervaringen, die het studiesucces beïnvloeden. Hiervoor is evenwel diepgravender onderzoek noodzakelijk.

Sekse

Naar sekse weten we dat rond 2000 nog ongeveer 27% van zowel de mannelijke als de vrouwelijke leeftijdsgroep van 18 tot 25-jarigen in het hoger onderwijs studeerde. In 2007 was dat respectievelijk 38% en 43%⁹. Het ligt voor de hand om te veronderstellen dat hierdoor *geen* bijdrage wordt geleverd aan de daling van het onderwijsrendement, gelet op de betere studieprestaties van meisjes in het havo en hbo (Tweede fase adviespunt, 2005)¹⁰.

Het volgende staatje diplomarendementen na 5 jaar hbo-studie bevestigt dat.

Cohort	Meisjes	Jongens	Alle voltijders
2003	66,3%	50,4%	58,7%
2010	57.3%	40.0%	49.0%
Δ pp	-9.0	-10.4	-9.7%
Δ relatief	-13,6%	-20.6%	-16.5%

De minder presterende jongens hebben in de periode 2003-2009 dus relatief meer aan diplomarendement ingeleverd dan de meisjes.

2.3 Veranderingen in de inhoud van de vooropleidingen mbo en havo

Wat betreft de inhoud van de vooropleidingen zijn de volgende wijzigingen opgetreden en kunnen indicaties voor verbetering worden aangegeven.

MBO

In het mbo is vanaf 2010 het competentiegericht onderwijs (CGO) wettelijk ingevoerd. Reeds vanaf 2000 zijn daartoe de voorbereidingen getroffen. Zo werden in de technische mbo-opleidingen de wis- en natuurkunde-programma's vanaf 2000 grondig herzien en werden in 2003 de doorstroomgerichte en selectieve mbo-TWIN-examens voor wis- en natuurkunde afgeschaft. In het algemeen geldt dat voor alle mbo-opleidingen de doorstroomrelevante kennis en vaardigheidsaspecten uit de mbo-kwalificatiestructuur grotendeels zijn verdwenen, en vervangen door uitsluitend beroepsgerichte competenties. Het CGO versterkt bovendien het inductieve karakter van de onderwijsleerprocessen in het

⁸ CBS-gegevens Sociaaleconomische trends, 3^e kwartaal 2010, pag 73 t.e.m. 79

⁹ CBS-gegevens Sociaaleconomische trends, 3^e kwartaal 2010

¹⁰ Evaluatie-onderzoek "Zeven jaar Tweede fase, een balans", 2005

mbo, terwijl in het hbo meer deductieve kennisontwikkeling aandacht krijgt en veranderde de mbo-instroom ook in dit opzicht ¹¹.

Opgemerkt mag worden dat ROC's en AOC's veel vrijheid hebben genomen om het CGO in het mbo vorm en inhoud te geven. Een aantal mbo-instellingen heeft veel behouden van de oorspronkelijke onderwijsinrichting. Andere ROC's en AOC's hebben het onderwijs rigoureus herontworpen in de richting van uitsluitend beroepskwalificerend onderwijs, met verlies van hbo-doorstroomrelevante onderwerpen. Ter illustratie: het totaal aantal klokuren dat tijdens technische mbo-niveau 4 opleidingen aan cursorisch wis- en natuurkunde onderwijs *door hbo-doorstromers* wordt besteed, is de afgelopen decennia van plm. 500 klokuren teruggelopen naar gemiddeld 150 klokuren. De spreiding onder de ROC's rond dat gemiddelde van 150 is overigens enorm; een aantal ROC's biedt in het geheel deze vakken niet meer aan (Glabbeek, 2013). Bijna alle ROC's hebben wel een vorm van hbo-voorbereidingen al dan niet samen met hogescholen behouden¹².

Tenslotte wordt waargenomen (en aangegeven door mbo-instromers in het hbo) dat in de meeste mbo-opleidingen leerlingen onvoldoende worden uitgedaagd; mbo-4 leerlingen die zijn doorgestroomd zeggen het mbo-diploma te hebben behaald zonder noemenswaardige tijdbesteding of intellectuele inspanning, hetgeen geen goede voorbereiding kan zijn op een hbo-studie.

Het is voor hogescholen vanwege al deze factoren extra ingewikkeld om binnen uniforme opleidingen aangepast onderwijs voor deze heterogene instromers aan te bieden. Bovendien werd het hbo onvoldoende betrokken bij, en voorbereid op de vernieuwingen in de structuur en de inhoud van het mbo-onderwijs.

HAVO

Vanaf 2001 zijn alle havo-leerlingen met een (nieuw) geprofileerd examenprogramma ingestroomd. Ook deze programma's hebben een overwegend inductieve, contextgerichte, insteek. Een groot aantal vakken werd in alle profielen op twee niveaus aangeboden (in deelvakken zoals Economie1 en Economie 2, Frans 1 en 2, Wiskunde A1 en A1,2 enz.). Dit kon gemakkelijk leiden tot gefragmenteerde kennis en vaardigheden.

PM: Vanaf 2007 zijn deze deelvakken weer 'heel'-vakken geworden en gelden de mogelijke effecten niet meer vanaf de instroom in het hbo in 2009 en verder.

Een sterke tendens was de nadruk op contextrijke vraagstellingen in de centrale eindexamens en (dus) in de leerboeken, waarbij vooral leesvaardigheid werd getoetst en de vakmatige vaardigheden en kennisaspecten naar de achtergrond werden verdrongen, althans vergeleken met de vraagstellingen in de jaren 90 en daarvoor. Het routinematig toepassen van kennis en vaardigheden van havo-abituriënten heeft daaronder geleden, en in combinatie met de verbreding van het aantal vakonderwerpen is de te verwachte diepte in kennis en vakvaardigheden sterk afgenomen.

Enerzijds constateren we dat de vele netwerken van vo- en ho-instellingen, waarin deze mutaties werden besproken, niet leidden tot verbetering van het doorstroomrendement. Anderzijds weten we ook niet of zonder de samenwerkingsnetwerken de aansluiting en het rendement verder verslechterd zouden zijn; dat lijkt niet onderzoekbaar.

Interessant is zeker ook een nader onderzoek in te stellen naar de effecten van de ook in betrokken perioden toenemende deelname aan de leerweg vmbo-havo-hbo. Het vermoeden bestaat dat hierdoor in de periode 2003-2010 een zwakkere groep havoleerlingen het hbo is ingestroomd¹³. Recent onderzoek laat evenwel zien dat 'stapelaars' vmbo-havo (die het havo-diploma behalen) het even goed doen in het hbo als de havisten die de route havo1-5 hebben gevolgd (OCW, 2015).

Tevens is nader onderzoek per sector relevant naar de diplomarendementen van havo-leerlingen onderscheiden naar profiel en keuzevak(ken). Mogelijk dat niet een causaal verband wordt gevonden

¹¹ *Inductief onderwijs*: leren van concrete praktijkervaringen en -situaties, met theorievorming en modelvorming als sluitende verklaringen daarvoor; *deductief onderwijs*: uitgaande van hypothesen of theorieën de praktijk-werkelijkheid onderzoeken, verklaren, modelleren en/of optimaliseren.

¹² "Wiskunde in het technisch mbo", M. van Glabbeek, oktober 2013; onderzoek in opdracht van de MBO Raad.

¹³ Er zijn geen onderzoeken hiernaar gedaan in de hier geanalyseerde periode; eind jaren 90 heeft het LICOR t.b.v. de Stuurgroep Tweede Fase geconstateerd dat havisten met een mavo vooropleiding plm. 10% minder studiesucces boekten in het hbo dan havisten die direct met een havo-opleiding waren gestart.

tussen die profielen en studiesucces, maar wellicht wel correlaties daartussen. Een indicatie daarvoor is – bijvoorbeeld – het geconstateerde vergrote studiesucces van havo-leerlingen in de technische sector die het profiel keuzevak Wiskunde D hebben gevolgd¹⁴. Onderwijsontwikkeling in het havo, studieloopbaanbegeleiding in het vo en hbo, en nadere vooropleidingseisen voor toelating tot hbo-opleidingen kunnen gevoed worden met deze informatie.

2.4 Toelatingsvoorwaarden (nadere vooropleidingseisen) en toegankelijkheid

Gelet op bovenstaande ontwikkelingen is het moeilijk verklaarbaar waarom besloten is tot forse verlagingen van de toelatingsdrempels voor het hbo-onderwijs. Dat lijkt vooralsnog te verklaren uit een administratieve verlichting en de strategische keuze van hogescholen gericht op meer studenten.

De toelatingsvoorwaarden voor mbo'ers zijn vanaf 2000 grondig gewijzigd. Eerdere nadere vooropleidingseisen voor mbo'ers - in termen van verplichte vakken - konden niet geformuleerd worden vanuit verworven competenties in het CGO. Zowel voor de sector-vreemde oversteek mbo-hbo als voor de verwante oversteek vanuit niveau 4 opleidingen gelden dan ook vanaf 2000 geen extra doorstroomseisen meer en kan iedere mbo-student aan ieder hbo-opleiding ingeschreven worden.

Voor havisten werd besloten om de toelatingsvoorwaarden uit te drukken in profieleisen met waar nodig aanvullende vakkenpakketten. Het effect was een forse verlichting van de toelatingsvoorwaarden, met name voor technische en economische opleidingen. Met het HPO zijn dat juist de sectoren waarin het rendementsverlies het grootst is.

Beoogd werd om de toelatingsvoorwaarden eenvoudiger en transparanter te maken. Voor kiezende leerlingen en loopbaanbegeleiders uit mbo en havo heeft de aanpassing in toelatingsvoorwaarden niet bijgedragen aan transparantie over hetgeen van beginnende hbo-studenten aan kennis en (studie)-vaardigheden wordt geëist.

Een en ander werd/wordt aangejaagd door de nieuwe politieke opvatting over "toegankelijkheid" van hoger onderwijs die is verengd tot "iedereen moet alles kunnen en willen studeren". Geschiktheid, voorkennis, motivatie en zelfbeeld van studenten werd daaraan ondergeschikt gemaakt.

2.5 Studiekeuzebegeleiding

Uitval en studiewisseling kan gedeeltelijk worden teruggevoerd op onvolledige studievoorlichting en begeleiding. Verassend is te constateren dat veel mbo-leerlingen nog steeds niet weten waar ze met een hbo-studie aan beginnen; noch met betrekking tot de inhoud van de opleiding, noch met betrekking tot het hbo-beroepsprofiel¹⁵. Deze onbekendheid geldt zowel voor de vereiste voorkennis (er gelden immers geen toelatingsvoorwaarden meer), als ook voor de andere didactische werkvormen in het hbo (zie ook hierboven) en de sterk verschillende leeromgeving in mbo en hbo¹⁶. Afzonderlijke leerwegen voor de mbo-studenten zijn vaak school-economisch niet haalbaar en het didactisch repertoire van hbo-docenten niet altijd toereikend om maatwerk op dit punt te kunnen leveren.

Ook voor havisten geldt, dat de opleidingskeuze niet altijd gestuurd wordt door een helder en realistisch beeld van het beroep en/of de opleiding en de benodigde studie-inzet. Zie ook wat daarover en over LOB is gezegd onder 'onderwijsdeelname'.

Dat wil overigens niet zeggen dat beginnende leerlingen niet enthousiast en gemotiveerd aan de studie en hun nieuwe leven beginnen. In tegendeel. Maar al snel blijkt dat leertaken niet lukken, blijken de vooronderstellingen over het beroep en over de inhoud en zwaarte van de opleiding en niet te kloppen en een bindend studieadvies dreigt. De demotivatie slaat dan snel toe, zeker wanneer studiebegeleiding op het hbo niet tijdig ondersteuning biedt, met afhaken omzwaaien en/of studievertraging als gevolg.

¹⁴ Bevindingen op diverse hogescholen.

¹⁵ Zie ook onderzoeken vanuit Cinop, Lica en Frans Meijers over loopbaanbegeleiding in het mbo in de betreffende perioden.

¹⁶ Voor verdere uitwerkingen hiervan zie "Doorstroom in het onderwijs en de betekenis van een goede aansluiting", R. van Asselt, 2007 en de onderzoeksresultaten van Researchned (Wraps, 2016 en eerder).

2.6 Beschikbare, benodigde en feitelijk bestede studietijd¹⁷

Vanwege de te onderhouden levensstijl van studenten binnen de huidige jeugd- en jongeren-cultuur, en de relatief lage studiefinanciering is het vaak noodzakelijk dat studenten een bijbaan hebben. De *feitelijk bestede* studietijd en de geconcentreerdheid op de studie kan daardoor sterk afnemen, met alle gevolgen voor studiesucces van dien (Bakker, 2005)¹⁸.

De voor de student *beschikbare* studietijd wordt enerzijds bepaald door de duur van de studiefinanciering en anderzijds door de eisen van de opleiding en het Bindend Studieadvies (BSA). Het BSA kan studenten dwingen om de studie te staken, dan wel om in een andere opleiding studiesuccessen te boeken. Bij te snelle staking wordt het diplomarendement negatief beïnvloed. Dit laat overigens onverlet dat het BSA voor studenten ook beschermend kan werken op de ontwikkeling van de studie-carrière. Het beperkt aantal onderzoeken naar de effecten van het BSA wijzen (voorzichtig) in de richting van vergroting van het aantal behaalde studiepunten in de propedeuse. Langere termijn-effecten zijn nog niet bekend.

Door het verlagen van de toelatingsdrempels zal voor vele studenten de voor de leertaken *benodigde* studietijd fors toenemen, vak gepaard gaand aan een onvoldoende realistische inschatting en planning van de benodigde studietijd. In combinatie met het verkleinen van de beschikbare studietijd en het verminderen van de feitelijk bestede studietijd zullen leertaken dan niet voldoende tijd en op voldoende niveau gerealiseerd worden.

Samengevat is de teneur dat er voor een aantal studenten een ernstige onbalans kan bestaan in de voor de leertaken

- *door de student feitelijk bestede studietijd,*
- *de voor de student benodigde studietijd, en de*
- *door het systeem beschikbaar gestelde (toegestane) studietijd.*

2.7 Inhoud HBO onderwijs

Hbo: onderwijsprogramma's en onderwijsorganisatie

In de periode rond 2003 is ook schoorvoetend het competentiegericht onderwijs (CGO) in het hbo ingevoerd. De vraag is of instromers en onderwijsgegenden in het hbo daarop voldoende waren (zijn) voorbereid. In die gevallen waarin die voorbereidingen onvoldoende waren en de aansturing van het leer- en beoordelingsproces niet adequaat verliep, of te weinig aansloot op leerstijlen van studenten, kon verlies aan leerrendement gemakkelijk optreden. In het hbo is het verlies aan les-contacttijd de laatste jaren onderkend als een ernstig verlies van benodigde kwalitatieve interactie tussen student en docent. Rond 2007 zette echter een ontwikkeling in naar ombuiging van CGO tot (weer) praktisch beroepsgericht hbo-onderwijs.

De extensivering van het hbo-onderwijs, mede door reductie van contacturen binnen CGO in het hbo hebben tevens invloed gehad op de sociale binding van studenten met de hogeschool-onderwijsorganisatie. Een groot aantal onderzoeken (Tinto e.a.) wijst op het negatieve effect van te weinig sociale binding op het studiesucces (het niet gekend zijn, nog geen groepsbinding ervaren, geen opvang kunnen vinden bij het uitblijven studiesucces e.d.).

Het vermoeden bestaat ook dat de aandacht voor, en de effecten van de hogeschoolfusies tot onrust hebben gezorgd in de hbo-schoolorganisaties waar (beginnende) studenten last van hebben ondervonden. De kwaliteit van de schoolorganisatie is, zoals al vaak is onderzocht, een cruciale factor voor vasthoudendheid en studiesucces onder studenten (Jansen 1996)¹⁹.

Dat een gebrekkige sociale binding met de (nieuwe) schoolorganisatie een rol speelt bij studie-uitval wordt ook ondersteund door het relatief hogere diplomarendement van kleine hogescholen (met uitzondering van afnemend studiesucces binnen (zelfstandige) pabo's.).

¹⁷ Deze analyse bouwt voort op het onderwijs-tijdmodel van Carroll en Carroll, 1963), waaruit de hier gebruikte verklaringstermen afkomstig zijn.

¹⁸ "HvA BE2C: Externe Verslaglegging, A (non) studycase", E.C. Bakker, mei 2005.

¹⁹ "Curriculumorganisatie en studievoortgang", Rijksuniversiteit Groningen, E. Jansen, 1996

De sterke terugloop van het diplomarendement in het HPO kan voor een deel teruggevoerd worden op de rekentoetsen (vanaf 2006) en de taaltoetsen (vanaf 2007). Verder weten we dat in de tweede-graads lerarenopleidingen voortijdige beëindiging of onderbreking van de opleiding kan plaatsvinden vanwege de geboden mogelijkheid om bij lerarentekort alvast tijdens de studie te beginnen met lesgeven. Zie ook de extra opmerking bij tabel 4 op pag. 9.

Nader onderzoek naar het effect van het niveau van de zij-instromers en van de (diversiteit aan) vrijstellingsregelingen in het HPO op het diplomarendement is zeker nog de moeite waard.

In 2002 werd de verwantschapsregeling voor mbo'ers (i.c. versnelling van de hbo-studie tot 3 jaar) beëindigd. Niettemin zijn vele hogescholen doorgegaan met het aanbieden van verkorte opleidingen voor mbo'ers die daartoe niet meer geëquipeerd bleken, uit balans raakten, in onevenwichtige les- en project-verrooftering terecht kwamen en uitvielen of vertraagden in betrokken perioden. Ook hier speelde dus de kwaliteit van de onderwijsorganisatie een rol.

De vanuit de hogescholen aangegeven 'reparatieprogramma's' in de propedeuse - voor de door het toelatingsbeleid ontstane minder kansrijke studenten - heeft voor een deel van die instroom geleid tot teleurstelling, onzekerheid en onvoldoende (tijdige) aansluiting op het reguliere hbo-programma. In een aantal gevallen mag tevens de vraag gesteld worden of de theoretisch technische en economische voorkennis van mbo en havo leerlingen niet zover is gedaald, dat reparatie in de propedeuse niet meer mogelijk is; bijvoorbeeld bij instromers uit het mbo die na het vmbo geen cursorische wiskunde of natuurkunde meer hebben gehad; of havo-instromers in het HTNO *zonder* natuurkunde en zonder wiskunde B in het examenprogramma.

Het feit dat na 1 jaar studie nog geen 60% van de mbo- en havo-studenten in de opleiding van eerste keuze studeert, is veelzeggend²⁰.

Het bevestigt ook de ervaringsfeiten dat uitval uit het hbo of het omzwaaien naar andere studierichtingen vooral in het eerste studiejaar plaatsvindt, met alle gevolgen van dien voor het diplomarendement na 5 jaar.

De invoering van de Ad-opleidingen in 2006 kan voor studenten die ingeschreven zijn als bachelorstudenten en die omzwaaiden naar Ad-opleidingen, bijgedragen hebben aan 'uitval' uit de bacheloropleidingen. De aantallen waren tot 2010 evenwel (nog) te klein om hier een daling van het bachelorrendement *in de betrokken* perioden mee te verklaren.

Tenslotte wijzen we nog op een vanaf 2000 nieuw fenomeen in het hbo-onderwijs: het ontwikkelen van onderzoekscompetenties van studenten. Het is zeker niet denkbeeldig, en een aantal experts bevestigen dat, dat deze competenties een verzwaring van het hbo-programma vormen voor vrijwel alle instroomcategorieën, mede gelet op de te doorgronden theoretische grondslagen van onderzoeksmethoden.

HBO-didactiek en onderwijskwaliteit.

In het onderdeel 2.3 gaven we het verschil aan tussen het inductieve karakter van het mbo- en havo-onderwijs en het meer deductieve karakter van het hbo-onderwijs. Het Hbo en de vooropleidingen zijn daarin verder uit elkaar gegroeid. De ervaring leert dat veel studenten deze omslag niet snel genoeg kunnen maken en daarbij ook niet altijd voldoende (kunnen of willen) worden geholpen. Het zelfvertrouwen en het vermogen tot zelfsturing kunnen daarbij afnemen en uitstelgedrag in de hand werken. Studiesucces wordt daarmee niet bevorderd.

Zelfvertrouwen van een student kan ook ondergraven worden door het hierboven al genoemde ontbreken van voldoende voorkennis. In eerste aanleg kan dat hersteld worden door aangepaste leerwegen, maar vooral door een kwalitatief hoogwaardige interactie tussen studenten en docenten. Zowel door studenten (het tonen van initiatief) als door de docent (aandacht, bemoediging en hoge verwachtingen van studenten) dienen hier dan acties ondernomen te worden. Waar deze interactie

²⁰ Opgave VH, overigens zonder cohortverwijzing.

niet op gang kan komen, kan dat invloed hebben op de intentie om de opleiding te volbrengen en uiteindelijk op het studiesucces.

Aansluitend hebben eerdere analyses ook aangegeven dat studiesucces ook samenhangt met verschillen tussen voor- en vervolgopleidingen met betrekking tot de leeromgeving, ICT-gebruik, onderwijstempo en omvang van leertaken (Van Asselt, 2007)²¹. Per hbo-opleiding verschillen deze effecten overigens sterk. Daarnaast zou onderzoek naar de relatie tussen onderwijskwaliteit en de effecten van massief ingezet ICT in de hbo-programma's aanvullende informatie kunnen opleveren.

Tenslotte

De groeiende misfit tussen de onderwijsinhoud en de onderwijsvormen van het hbo en de vooropleidingen is grotendeels terug te voeren op de autonome onderwijsontwikkelingen van het havo, het mbo en het hbo. Vernieuwingen van onderwijs in genoemde sectoren vinden plaats `met de ruggen naar elkaar`. Achteraf dienen dan voortdurend aanpassingen in het hbo-aansluitonderwijs worden doorgevoerd die extra studie- en onderwijstijd vragen. De druk op het realiseren van het reguliere studieprogramma en op de leerresultaten die daardoor ontstaat kan effecten hebben gehad op het studiesucces.

The most important single factor influencing learning is what the learner already knows.
Ascertain this and teach him accordingly" (D.P. Ausubel)

²¹ "Doorstroom in het onderwijs en de betekenis van een goede aansluiting", R. van Asselt, 2007 *

3. Samenvattende verklaringen

We geven nu een korte samenvatting van de hier genoemde belangrijkste mogelijke verklaringen van de daling van het hbo-diplomarendement in de cohort-instroomperioden 2003-2010.

1. *Een vergroting van de instroom uit mbo en havo in combinatie met een substantiële verlaging van de toelatingseisen.*

Samenvattende toelichting. Maatschappelijke en politieke druk om meer hbo-gediplomeerden op te leiden kunnen een negatief effect hebben op het studiesucces omdat de geschiktheid voor een hbo-studie niet geëist en/of vastgesteld is. Bovendien lijkt de toegenomen heterogeniteit van de instroom onvoldoende te hebben geleid tot gewenste differentiaties van de leerwegen in het hbo; iedere student moet 'door dezelfde mal'. Mede daardoor is de balans verloren gegaan in de beschikbare studietijd, de feitelijk bestede studietijd en de benodigde studietijd hetgeen het studiesucces nadelig beïnvloedt.

2. *De verslechtering van de aansluiting van vooropleidingen op het propedeuse-onderwijs en die van de het propedeuse onderwijs op de vooropleidingen*

Samenvattende toelichting: In de analyse is aangegeven dat de kwaliteit van de aansluiting tussen de vooropleidingen en het hbo is afgenomen op het punt van: 1. de vermindering van de kennis en vaardigheden van instromers, mede veroorzaakt door verbreding of doelverlegging van vooropleidingsprogramma's, 2. de wederzijds niet afgestemde en toegenomen didactische veranderingen in vooropleidingen en in het hbo en 3. de toenemende verschillen in leeromgevingen. Kortheidshalve kan dit aspect van aansluiting worden samengevat als de (te) grote omslag van inductief onderwijs in de vooropleidingen naar meer deductief onderwijs op het hbo, waarop in het hbo-onderwijs onvoldoende is (kon worden) ingespeeld. Naast deze onvolledige 'academische' aansluiting is tevens de 'sociale aansluiting' in termen van te weinig sociale binding met de nieuwe schoolorganisatie een oorzaak van vroegtijdig afhaken in de geanalyseerde periode.

3. *De misfit tussen enerzijds de verwachtingen van instromers over de vereisten voor een hbo-studie en/of een hbo-beroep en anderzijds de realiteit daarvan*

Samenvattende toelichting. (Mede) door de afwezigheid van adequate (voor de studiekeuze richtinggevend) toelatingsvoorwaarden en het grote aanbod van hbo-opleidingen, is de transparantie van het studieaanbod voor kiezende leerlingen afgenomen. Daarnaast zijn er twijfels over de grondigheid waarmee leerlingen zich, bijvoorbeeld via LOB, voorbereid (kunnen) hebben op een hbo-studie. Het LOB bevatte niet altijd de juiste toetscriteria voor de passie en geschiktheid voor een vervolgstudie. In combinatie met het doorstuderen als usance kon dat tot versnelde studiestaking of omzwaai leiden.

4. *De kwaliteit van school- en curriculumorganisatie van hogescholen*

Samenvattende toelichting. Door hogescholenfusies, ombouw en gedeeltelijk afbouw van de onderwijsorganisatie rond CGO, toenames van het aantal hbo-studenten en aanpassingen aan vrijstellingsregelingen hebben de school- en curriculumorganisatie niet optimaal gefunctioneerd; voor minder kansrijke instromers werken organisatorische onrust en onduidelijkheid negatief in op vasthoudendheid en leeropbrengsten. Daarnaast verdient de onderwijskwaliteit van het hbo (zoals de kwaliteit en kwantiteit van de interactie tussen docent en student en de toetsing van studieresultaten) de nodige aandacht en sturing.

Een recent geuite verklaring voor de terugval in studiesucces is de 'academisering' van het hbo-onderwijs. Een aantal van de hier al aangegeven verklaringen, zoals de onderwijsontwikkeling rond onderzoeksvaardigheden, kunnen daarmee worden samengevat.

4 Generieke suggesties ter verbetering geadresseerd aan hogescholen

Deze notitie bevat geen integrale aanpak van de rendementsproblematiek in het hbo. Uit de onderzoeksliteratuur (Kamphorst, 2013)²² weten we immers dat één blauwdruk voor studiesucces en rendementsverbetering niet bestaat; de variaties in typen instromers naar vooropleiding, naar persoonskenmerken en sekse, de diversiteit in onderwijsuitvoering binnen de hbo-domeinen en de onderwijsdoelen verschillen te zeer om één oplossingsrichting te duiden voor alle instromers en alle hbo-diplomalijnen. Alleen maatwerk zal effectief kunnen zijn.

Dat neemt niet weg dat een aantal interventies zijn aan te geven, die conditioneel zijn voor een gedifferentieerde aanpak van de rendementsproblematiek, mede op basis van de hier gevonden mogelijke oorzaken. Het gaat dan om een aantal generieke suggesties die inhoudelijk in de betreffende contexten kunnen worden uitgewerkt. We beperken ons daarbij tot suggesties die binnen het hbo bijdragen aan verbetering van het diplomarendement.

Het spreekt vanzelf dat ook gericht beleid binnen het havo en mbo moet bijdragen aan verbetering van de oriëntatie en voorbereiding op een hbo-studie. Bij herziening van de onderwijsprogramma's van de vooropleidingen dienen de effecten op doorstroom en aansluiting op vervolgopleidingen simultaan mee ontworpen te worden.

Het is verheugend dat het verbeteren van het diplomarendement, alsmede het inspelen op een aantal van de in deze notitie genoemde aanwijzingen voor het dalend onderwijsrendement onderdeel zijn van afspraken die het collectief van hogescholen heeft gemaakt met het ministerie van OCW. Niet het verhogen van het aantal diploma's, maar verhoging van de onderwijskwaliteit, een verbetering van de studieloopbaan en een passende aansluiting op de arbeidsmarkt dienen daarbij blijvende inspiraties te zijn. Wellicht dat deze notitie daarbij behulpzaam kan zijn.

Aansluitend hierop en op de bemerkingen van onder meer de onderwijsinspectie over de kwaliteitsstructuur in het hbo en de recent geuite zorg van de WRR over de kwaliteit van het (hoger)onderwijs plaatsen we suggesties ter verbetering van het diplomarendement in het kader van het kwaliteitsbeheer van hogescholen.

Suggesties voor de aanpak van de problematiek van het dalend diplomarendement richten zich voorts nog op expliciet beleid van het collectief van hogescholen en individuele hogescholen over de kwaliteit van het hbo-onderwijs. *In de context van de gegeven analyses* gaat het dan om de volgende suggesties.

Aan het collectief van hogescholen:

- Stel (realistische) normen voor het gewenste studiesucces in termen van onder meer diplomarendement *per opleiding*, waar relevant uitgesplitst naar vooropleiding;
- Formuleer een striktere, toetsbare duiding van wat onder hbo-niveau wordt verstaan, en waar gewenst en mogelijk: flexibilisering van het uitstroomniveau van hbo opleidingen, passend bij de variëteiten in uitstroomprofielen die het beroepenveld van afgestudeerde hbo'ers wenselijk en bruikbaar acht; het is aan te bevelen om de diversiteit van de instroom niet geforceerd te willen homogeniseren, maar om een flexibele brug te slaan tussen enerzijds de verschillende vermogens en ambities van studenten en anderzijds de diversiteit aan beroepsprofielen die het beroepenveld kent en wenst. Verschillende uitstroomprofielen van hbo-afgestudeerden kunnen in deze zin zijn:
 - een praktische versus een meer theoretische profilering, of
 - een meer brede versus een specialistische profilering, of
 - een meer onderzoekgerichte versus een meer ondernemersgerichte profilering, of
 - een meer monodisciplinaire versus een multidisciplinaire profilering;

²² Promotieonderzoek van Jan Kamphorst, 2013: 'One SIZE fits all?? Differential effectiveness in higher vocational education', Rijksuniversiteit Groningen.

- Op basis van deze beide voorafgaande punten: heroverweeg het hanteren van toelatingsvoorwaarden of stringenter advisering van toelating tot (gedifferentieerde) hbo-opleidingsniveaus voor havisten, en *structurele* invoering van Keuzedelen Voorbereiding HBO (KVH) die in de nieuwe kwalificatiestructuur mbo vanaf 2016 aan aspirant hbo'ers kunnen worden aangeboden binnen het examenprogramma mbo-4;
- Flankerend zou een herbezinning op het begrip 'toegankelijkheid' tot het hoger onderwijs van grote waarde kunnen zijn, indien dat wordt gerelateerd aan geschiktheid voor een studie en studiesucces;
- Lever een blijvende, resultaatgerichte inspanning vanuit de hogescholen om de domeinspecifieke programmatische en didactische aansluiting op de vooropleidingen en de samenwerking met de vooropleidingen te normeren, te toetsen en te verbeteren; daarvoor is aanzienlijk meer overleg tussen VO-raad en VH, en MBO Raad en VH noodzakelijk dan nu het geval is om tijdig en inhoudelijk geïnformeerd te worden over veranderingen in het betreffende onderwijs²³; gedragen en representatieve participatie vanuit de hbo sector in (het bestuur van) de sectorkamers mbo is een uitgelezen mogelijkheid om mee te sturen op doorstroom mbo-hbo.

Aan de individuele hogescholen:

- Zet de uitkomsten van afspraken binnen het collectief van hogescholen om in eigen hogeschool beleid;
- Verhoog de kwaliteit van de loopbaan- en studiekeuzebegeleiding (LOB) (uitgedrukt in tevredenheid van studenten over de LOB-inhouden en de effecten ervan), alsmede voldoende samenhangend, doorlopend en afgestemd ('geïntegreerd') LOB in de (regionale) onderwijs-keten; de studiekeuzechecks kunnen hiertoe, mits geïntegreerd en ordentelijk uitgevoerd, een goed *gezamenlijk* scharnier- en ijkpunt zijn; het niet-vrijblijvend terugkoppelen van studieresultaten naar vooropleidingen is een cruciaal onderdeel van geïntegreerd LOB;
- Vergroot de kwaliteit en kwantiteit van de interactie tussen student en docent binnen het hbo-onderwijs (bemoediging, hoge verwachtingen) en versterking van de sociale binding van studenten met de hogeschoolorganisatie vanaf dag 1 van de studie. Het bieden van *structuur, regelmaat en duidelijkheid* in en over het studieprogramma staat daarbij voorop. Ook de kwaliteit van het toetsen van leerresultaten in het onderwijs vraagt aandacht;
- Verhoog de feitelijk bestede studietijd door studenten; bewezen, effectieve mogelijkheden daarvoor zijn onder meer: studenten meer eigen programmakeuzes aanbieden, meer competitie tussen studenten uitlokken (met name tussen jongens/mannen) en meer ervaringsgericht leren (experience-based learning) introduceren; een sterke aanwijzing dat in algemene zin deze aanpak rendeert kan onder meer worden ontleend aan de studiesuccessen binnen het KUO;
- Versterk de onderlinge samenwerking en uitwisseling tussen hogescholen om de verschillen in studiesuccessen binnen sectoren en instroomcategorieën te verklaren en van elkaar te leren, alsmede het (samen)werken aan een meer structureel perspectief op regionale samenwerking vo-hbo en mbo-hbo²⁴.

Uitwerkingen van deze generieke suggesties, in normen en in *domeinspecifieke* inhoud en aanpak is vervolgens aan de orde.

Inspirerend en energie gevend is de vaste overtuiging dat in samenwerking met de vooropleidingen en het beroepenveld een verbetering van de positie van de hbo-student (en van het hbo) zeer wel mogelijk is. Hoge verwachtingen over, en van, onze jongvolwassenen en versterking van de kwaliteit en structuur van het hbo-onderwijs zullen die overtuiging en het verbeteringsproces versterken.

²³ Ter illustratie: wat zijn de effecten van de invoering van de nieuwe kwalificatiestructuur in het mbo op de aansluiting mbo-hbo en wat zijn de effecten op de onderwijstijd die besteed gaat worden aan aanvullend, reken- en taalonderwijs en Engels op het mbo; welke onderwerpen zullen dan minder aan bod komen in het mbo?

²⁴ Zie ook de notitie '*Stimulering van regionale samenwerking in de 'Beroepskolom'*', R. van Asselt, augustus 2016

5 Dankwoord

Deze notie is mede mogelijk gemaakt door de vrije toegang tot alle rendementsoverzichten en instroomgegevens waarover de Vereniging Hogescholen beschikt en die door VH jaarlijks worden opgesteld. Dit omvat ook de dank aan Henk Bönhke voor de heldere informatie en begeleiding bij de zoektocht in de draaitabellen van de VH-bestanden.

Jeroen Ongerling, decaan uit het Bve-veld, en oud voorzitter van de sectie Bve van de NVS-NVL, heeft de teksten kritisch gelezen en van commentaar voorzien.

Een uitgebreid en nuttig commentaar is gegeven door Marja Bos, decaan uit het VO-veld en lid van de vernieuwingscommissie Wiskunde (cTWO).

Hans Daale, algemeen directeur Leido, heeft bij de opzet van de notitie en de eerste set van mogelijke verklaringen een forse inbreng gehad en heeft ook later redactioneel de teksten van commentaar voorzien.

Mees Wijnen, manager Aansluiting van Saxion Hogescholen heeft een aantal waardevolle suggesties aangedragen die in deze notitie zijn verwerkt.

Ans Huurman en Carla Spek van de Hogeschool Rotterdam en Theo van den Bogaart van de Hogeschool Utrecht hebben vanuit het HPO mee gelezen en verklaringssuggesties opgesteld, die in deze notitie zijn verwerkt.

Jan de Kanter, oud-beleidsmedewerker van het kenniscentrum Calibris las een van de eerste concepten en stuurde bij op een aantal verklaringen en conclusies.

In de loop van het concipiëren van de notitie en in de diverse besprekingen van deze en eerdere versies van de notitie in het landelijk overleg BK16/20 en op de “Dag van de Beroepskolom” 2014 en 2015 is een aantal opmerkingen in deze versie van de notitie opgenomen.

BIJLAGE 1

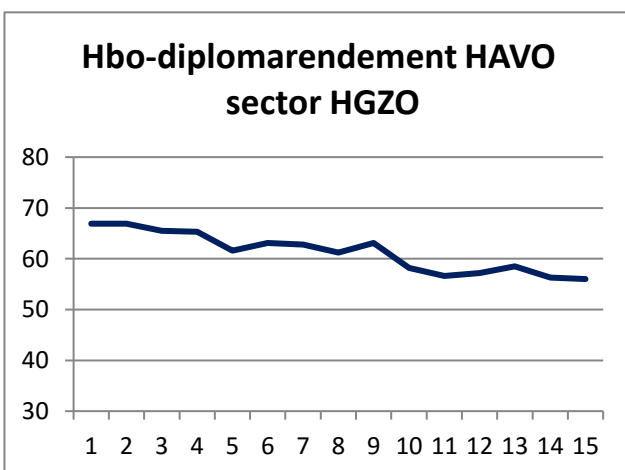
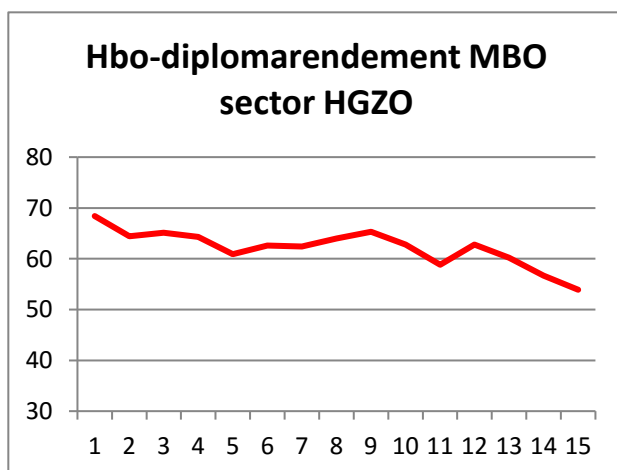
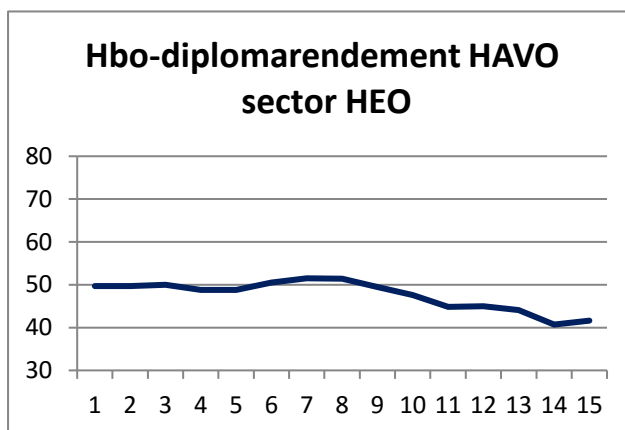
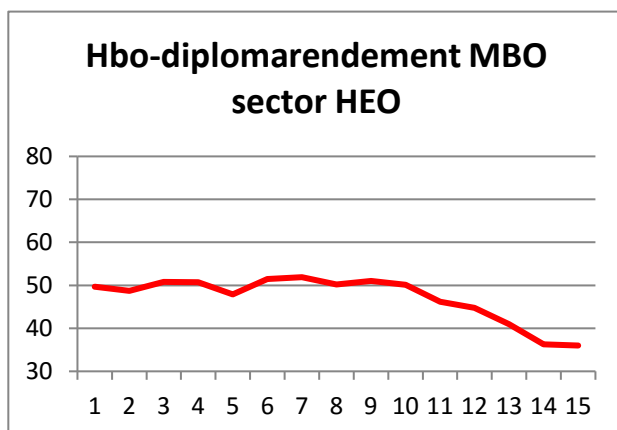
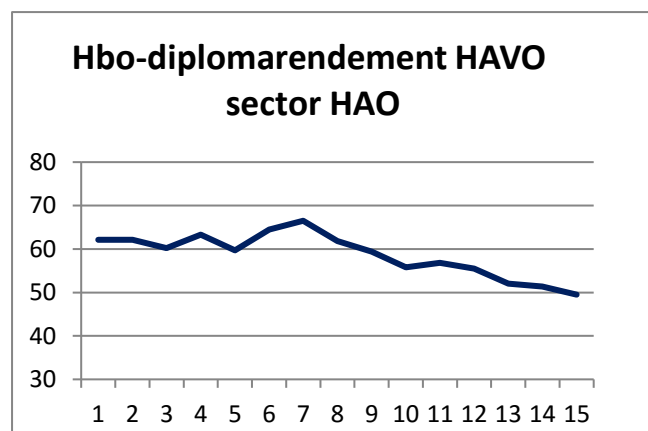
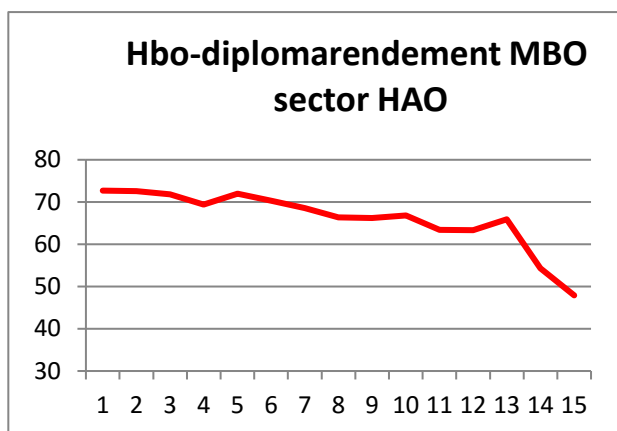
studiesucces bachelor vt	na 5 jr	na 8 jr
1995	59,2%	70,8%
1996	59,1%	71,4%
1997	58,6%	71,3%
1998	57,8%	68,5%
1999	57,6%	69,8%
2000	57,0%	70,4%
2001	58,3%	71,9%
2002	58,8%	73,0%
2003	58,7%	73,0%
2004	56,9%	71,9%
2005	55,5%	70,6%
2006	53,1%	68,4%
2007	53,1%	68,0%
2008	51,9%	
2009	49,0%	
2010	49,1%	

BIJLAGE 2

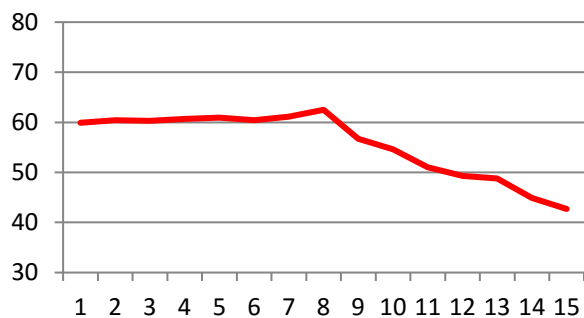
rendement na 5 jr (ba-vt)	Mbo	Vwo	Havo
1995	60,5%	69,3%	54,6%
1996	58,5%	70,2%	55,1%
1997	59,2%	70,0%	55,0%
1998	59,3%	68,6%	54,5%
1999	59,5%	70,1%	53,4%
2000	59,8%	70,9%	52,9%
2001	60,2%	71,5%	54,9%
2002	59,9%	72,6%	55,1%
2003	59,1%	73,1%	54,7%
2004	57,5%	71,6%	53,2%
2005	56,4%	71,4%	50,5%
2006	52,8%	70,5%	48,6%
2007	52,5%	71,7%	48,3%
2008	50,2%	70,5%	47,7%
2009	45,3%	68,6%	44,9%
2010	44,7%	68,6%	45,4%

BIJLAGE 3

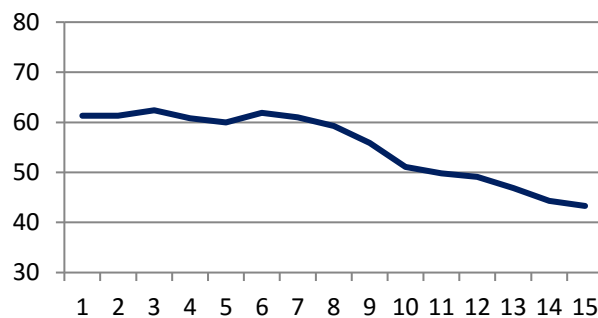
HBO diploma rendementen na 5 jaar HBO studie per sector, per vooropleiding.

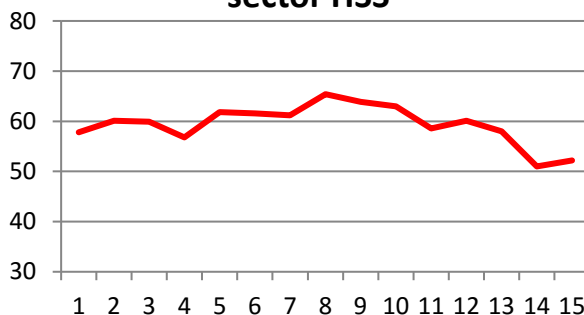
**Hbo-diplomarendement MBO
sector HPO**

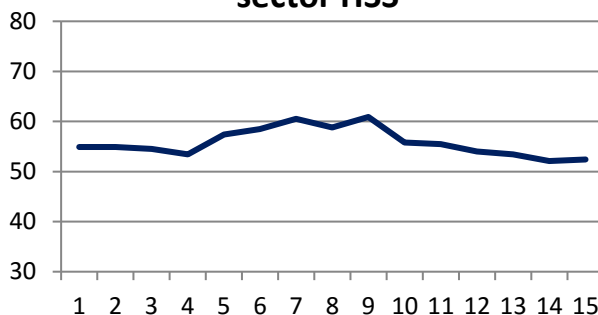
**Hbo-diplomarendement HAVO
sector HPO**

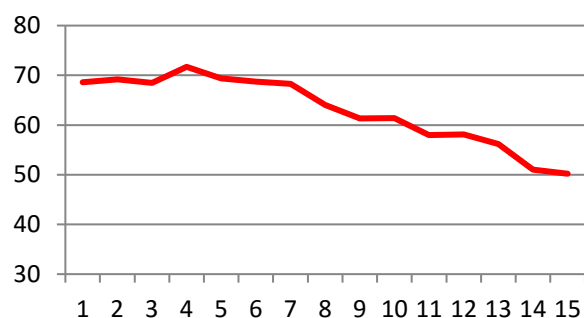
**Hbo-diplomarendement MBO
sector HSS**

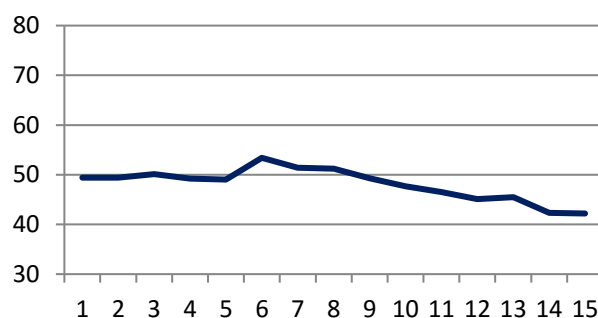
**Hbo-diplomarendement HAVO
sector HSS**

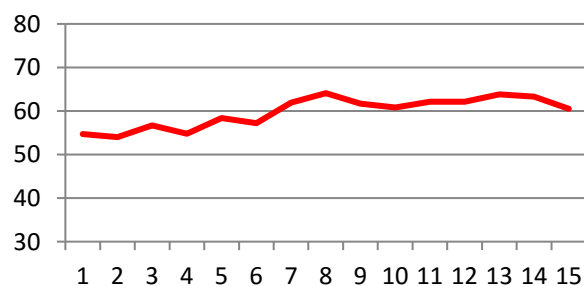
**Hbo-diplomarendement MBO
sector HTNO**

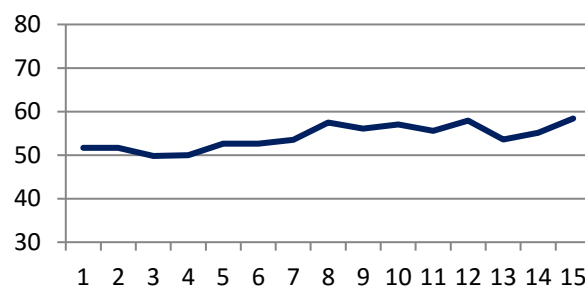
**Hbo-diplomarendement HAVO
sector HTNO**

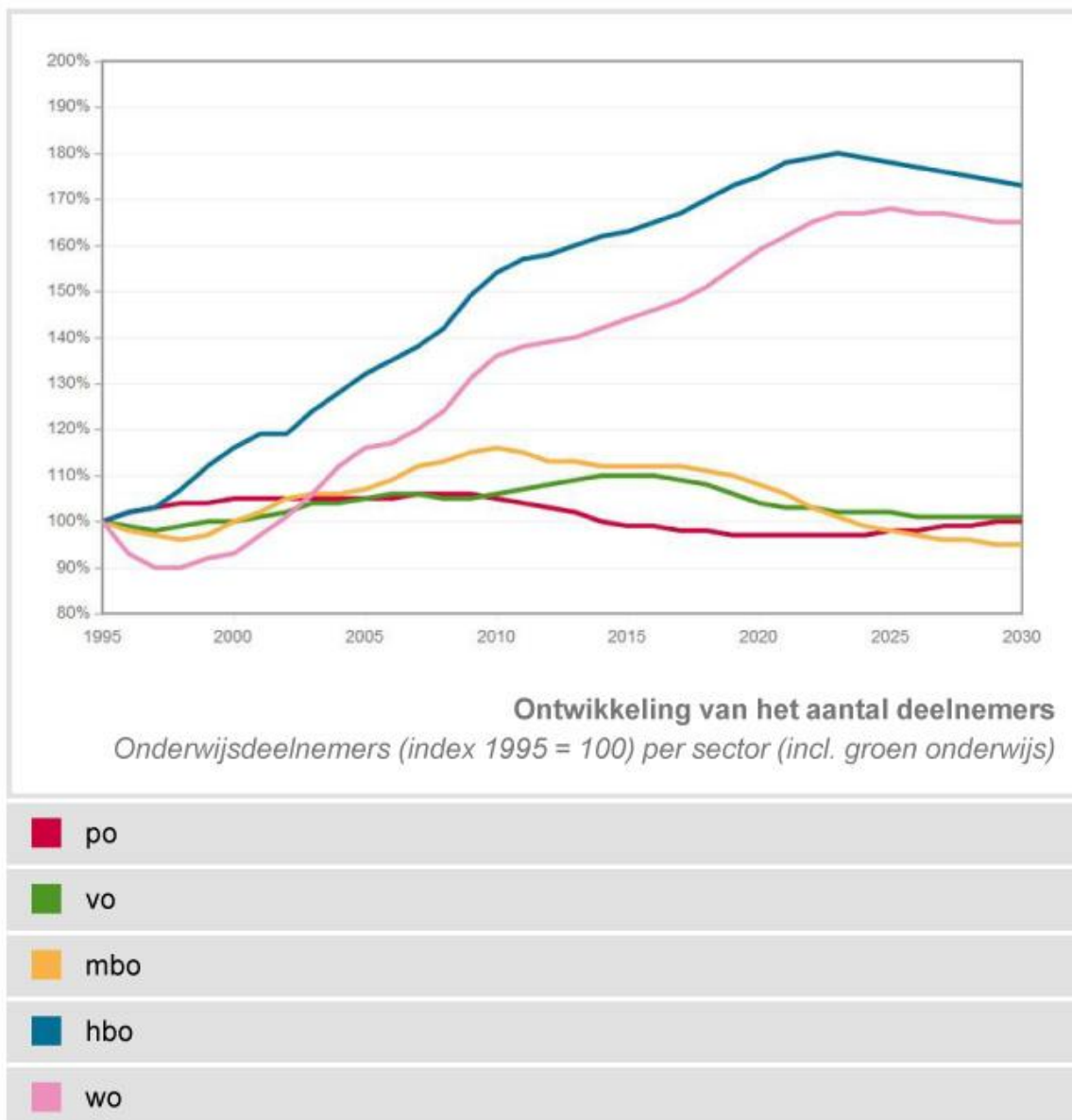
**Hbo-diplomarendement MBO
sector KUO**

**Hbo-diplomarendement HAVO
sector KUO**

BIJLAGE 4 ONDERWIJSDEELNAME

Bron: OCW; referentieraming 2012